

УДК 811.111'373

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285551](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285551)

ТЕМА НЕГАЦІЇ У ВЕРБАЛІЗОВАНОМУ ПОЛІ КОНЦЕПТА *LAZINESS*

Домбровська С. А.

аспірантка,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID 0000–0002–4278–7177

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепта LAZINESS. Актуальність роботи зумовлена тим, що пріоритетним напрямком лінгвокогнітивістики наразі є дослідження вербалізованих концептів. Концептуалізація як один із основних процесів пізнавальної діяльності людини спрямована на осмислення інформації у психіці людини з метою виявлення змісту концептів. Метою статті є за можливості вичерпне визначення вербальних засобів актуалізації теми негациї, складання переліку дефініційних ознак, що матеріалізують сему заперечення у вербалізованому полі концепта LAZINESS. У роботі семи розглядаються як найменші складові номінативного поля, наголошується, що за допомогою розщеплення значення на його складові частини формують та описують деталізований семний склад того чи іншого концепта. Було проаналізовано 456 дефініцій 21 прикметника у 8 словниках. Отриманий матеріал підлягав подальшому дефініційному аналізу, який показав провідну роль семантичного компонента заперечення чогось, відсутність чогось. У ході дослідження було сформовано синонімічний ряд англomовних лексем, переважно прикметників, що об'єднані темою лінійний, це прикметник LAZY, а також слова, які словники визначають як його синоніми. У статті проаналізовано дефініції лексичної одиниці LAZY в англomовних спеціалізованих словниках; проведено семний аналіз смислової парцели заперечення у складі номінативного поля вербалізованого концепта LAZINESS. Виявилось, що половина проаналізованих словникових дефініцій мають у своєму складі сему заперечення певної якості, стану, дії. Сему заперечення вербалізують частка not, іменники lack або participle lacking, частка no, прийменник without, префікси in- та un-, суфікс -less, префікс dis-, прикметник averse, префікс ir-, прислівник less, префікс non- та займенник nothing. У статті висвітлюється кількісна представленість семи заперечення у дефініціях прикметників-синонімів семми LAZY.

Ключові слова: вербалізація, концепт, сема, заперечення, лінь.

THE THEME OF NEGATION IN THE VERBALIZED FIELD OF THE CONCEPT OF *LAZINESS*

Dombrovska S.

Postgraduate student,

Odesa I. I. Mechnikov National University

The article is focused on the peculiarities of the verbalization of LAZINESS concept. The relevance of the paper is determined by the fact that the priority direction of linguistic cognitivism is currently the study of verbalized concepts. Conceptualization as one of the main processes of human cognitive activity is aimed at understanding information in the person's mind in order to reveal the content of concepts. The purpose of the article is an exhaustive definition of the verbal means of actualizing the theme of negation, compiling a list of defining features that actualize this negation in the verbalized field of the LAZINESS concept. In the paper, semes are considered to be the smallest components of the nominative field, it is emphasized that with the help of splitting the seme into its components, the detailed seme composition of a concept is formed and described. 456 definitions of 21 adjectives in 8 dictionaries have been analyzed. The data were subjected to further definitional analysis, which has demonstrated the leading role of the semantic component of the denial of something, the absence of something. In the course of the research, a synonymous series of English lexemes, mainly adjectives united by the theme of lazy, was formed, luding the adjective lazy, as well as words that dictionaries define as its synonyms. The article analyzes the definitions of the lexical unit lazy in English-language specialized dictionaries; the seme analysis of the semantic parcel of negation as part of the nominative field of the verbalized concept of LAZINESS has been carried out. It has turned out that half of the analyzed dictionary definitions have in their composition the negation of a certain quality, state, action. This negation is verbalized by the particle not, the noun lack or participle lacking, the particle no, the preposition without, the prefixes in- and un-, the suffix -less, the prefix dis-, the adjective averse, the prefix ir-, the adverb less, the prefix non-, and the pronoun nothing. The article offers the quantitative representation of the negation seme in the definitions of adjectives-synonyms of the seme LAZY.

Key words: verbalization, concept, seme, negation, laziness.

Вступ. Сьогодні неможливо дати відповіді на головні питання філософії мови без розгляду принципів, що регулюють та визначають когнітивну та комунікативну діяльність людини. Результати процесу освоєння та осмислення людиною навколишньої реальної дійсності відображаються у формах мови, що призводить, своєю чергою, до визначення реалій цієї дійсності, а потім їх категоризації за допомогою відповідних мовних знаків. Якщо логіка та семантика мають справу

з ідеалізованим об'єктом, теоретичним конструктором, то об'єкти філософії мови в когнітивному аспекті мають більш індивідуальний, емпіричний характер. В аналітичній філософії отримав усвідомлення той факт, що повноцінна модель мови не може обмежуватись лише логічним чи семантичним підходами, необхідний облік когнітивних, прагматичних та психолінгвістичних аспектів функціонування мови. Природу мови, точніше функціонування значень, можна вивчати, досліджуючи мовний знак і мовні процеси на кшталт когнітивістики, тобто включаючи ментальну сферу та досліджуючи концепти.

Концептуалізація як один із основних процесів пізнавальної діяльності людини спрямована на осмислення інформації у психіці людини з метою виявлення змісту концептів. Проблемою концептуалізації фрагментів дійсності засобами мови займаються лінгвісти Т. В. Булигіна, С. В. Голик, В. З. Дем'янков, С. О. Жаботинська, В. І. Карасик, І. М. Колегаєва, О. С. Кубрякова, М. М. Полюжин, З. Д. Попова, І. А. Стернін, Ю. С. Степанов, О. О. Селіванова, І. П. Сусов, Д. М. Шмельов, R. L. Trask, D. L. Medin, E. E. Smith, M. Bowerman, S. Levinson, G. Lakoff, R. W. Langacker та ін.

Український когнітивний лінгвіст М. М. Полюжин визначає концепт як «породження мовної одиниці в певному обсязі її змісту, включно з конотацією й конкретно-чуттєвими асоціаціями. Він містить не тільки поняття про класи предметів і явищ довкілля, а й асоціативне соціокультурне уявлення про них в узагальненому вигляді. Хоча концепт виражається мовою й закріплений за окремими її одиницями, проте він не прирівнюється до них» (Полюжин, 2015: 218). На думку дослідника, «зміст концепта — це результат реконструйованого розуміння слів, контекстів і текстів, у яких сформоване узагальнене уявлення про певний факт свідомості, а також зароджуються всі ті складники, які сукупно входять у розуміння терміна «концепт» (Полюжин, 2015: 218).

Приоритетним напрямком лінгвокогнітивістики на сьогоднішній день є дослідження вербалізованих концептів. Сукупність мовних засобів, що вербалізують концепт, утворює його номінативне поле (Попова, Стернін, 2007: 47). Пропонована розвідка містить семний аналіз смислової парцели *заперечення* у складі номінативного поля вербалізованого концепта *LAZINESS*.

Семи тлумачать як найменші складові номінативного поля. За допомогою розщеплення значення на його складові частини формують

та описують деталізований семний склад того чи іншого концепта. Під семою розуміють «відбиття у свідомості людини окремої ознаки того об'єкта, який у цілому представлений у семемі» (Іванова, 2010: 250).

Отже, семи, за визначенням І. М. Колегаєвої, — це «нематеріальні, ідеальні сутності, досліднику вони представлені як опосередковані матеріальними, а саме вербальними сутностями, тобто словами, що містяться в дефініційних статтях тлумачних словників, інакше кажучи, дефініційними ознаками» (Колегаєва, 2018: 122).

Як справедливо зазначає С. В. Голик, основна мета концептуального аналізу полягає в побудові концептуальної моделі того інформаційного фрагмента, який фіксується мовним знаком (Голик, 2019: 159). Отже, елементи значення групуються, упорядковуються як взаємопов'язані компоненти; визначаються вербальні засоби актуалізації певних тем.

Метою пропонованої розвідки є за можливості вичерпне визначення вербальних засобів актуалізації теми негатиї, складання переліку дефініційних ознак, що матеріалізують сему *заперечення* у вербалізованому полі концепта *LAZINESS*.

До **завдань**, які вирішувалися в статті, входили 1) дефініційний аналіз номінативних одиниць із метою виокремлення ключових сем, 2) вибір наскрізного в рамках поля позначення виокремлених сем, 3) аналіз виокремленої семи *заперечення* як невід'ємної складової номінативного поля концепта *LAZINESS*, 4) складання переліку дефініційних ознак, що матеріалізують сему *заперечення* у вербалізованому полі концепта *LAZINESS*.

У ході дослідження було сформовано синонімічний ряд англійських лексем, переважно прикметників, що об'єднані темою *лінивий*, це прикметник *LAZY*, а також слова, які словники визначають як його синоніми. Таких налічується 20 одиниць. Це такі прикметники як: *lazy, idle, indolent, inactive, slothful, sluggish, good-for-nothing, languorous, languid, slack, passive, supine, shiftless, work-shy, inert, torpid, lethargic, listless, slow, sluggardly*.

Матеріал дослідження. Аналізу підлягали словникові дефініції відповідних слів. Було проаналізовано 456 дефініцій 21 прикметника у 8 словниках. Отриманий матеріал підлягав подальшому дефініційному аналізу, який показав провідну роль семантичного компонента *заперечення чогось, відсутність чогось*.

Методи дослідження. Вибір методів для дослідження концепту залежить від мети та завдань, які ставить перед собою дослідник. Такий підхід сприяє всебічному опису змісту та структури концепта, дослідженню різних моделей їх мовного вираження та моделювання.

На слухну думку І. М. Колегаєвої, конструювання номінативного поля будь-якого вербалізованого концепта має такі етапи:

1. Вилучення із репрезентативних лексикографічних джерел номінативних одиниць, що семантично споріднені із ключовою (звичай іменною) лексичною одиницею-назвою концепта.

2. Дефініційний аналіз номінативних одиниць із метою виокремлення ключових сем, які в різних словниках можуть бути виражені кількома неідентичними дефініційними ознаками. Вибір наскрізного в рамках поля позначення виокремлених сем. За необхідності семи можуть піддаватись подальшому аналізу другого, можливо третього ступеня глибини. В цьому разі дефініційна ознака (яка матеріалізує відповідну сему) розглядається як самостійний об'єкт подальшого компонентного аналізу.

3. Аранжування ключових сем за їхнім смисловим потенціалом: ЩО називається, ЯК характеризується, ЯКІ трансформації відбуваються в межах досліджуваного поля.

4. Структурування поля на ядро, медіальну зону і периферію.

5. Окремим етапом має бути етимологічна розвідка ядерних семем (Колегаєва, 2018: 125).

Саме така методика комплексного аналізу концептів та інтегрованого підходу до їхнього дослідження дає можливість виявити різноманітні мовні засоби репрезентації концепта, простежити частотність його реалізацій у дискурсі і, як результат, висвітлити особливості змісту і структури концепта.

Результати та обговорення. Всього із 456 дефініцій 231 дефініція, тобто 50.7 %, має у своєму складі сему *заперечення певної якості, стану, дії*. Кількість дефініцій цих прикметників, що мають у своєму складі відповідну сему, різняться від 0 % (*sluggard*), тобто із 4 дефініцій цього синоніма жодна не містить сему *заперечення, відсутність чогось*, до 100 % (*good-for-nothing, shiftless*), де навпаки кожна із 8 дефініцій вербалізує відповідну сему (див. табл. 1).

Усього в проаналізованих словникових дефініціях 20 прикметників виявлено 353 випадки вербалізації семи *заперечення, відсутності*, з яких найбільш частотним вербалізатором є *'not'* (44,8 %) (див. табл. 2).

Таблиця 1

**Кількісна представленість семи *заперечення* у дефініціях
прикметників-синонімів семени *LAZY***

прикметник	кількість дефініцій у вибірці	кількість дефініцій, що мають сему <i>заперечення</i>	відсоткове співвідношення
good-for-nothing	8	8	100 %
shiftless	12	12	100 %
listless	10	9	90 %
work-shy	4	3	75 %
slack	37	26	70,3 %
languid	18	12	66,7 %
slothful	8	5	62,5 %
idle	48	29	60,4 %
lazy	27	13	48,2 %
torpid	17	8	47,1 %
inert	22	10	45,5 %
lethargic	11	5	45,5 %
indolent	20	9	45 %
passive	50	22	44 %
slow	80	35	43,8 %
sluggish	16	7	43,8 %
inactive	32	13	40,6 %
sluggardly	3	1	33,3 %
languorous	8	2	25 %
supine	20	2	10 %
sluggard	4	0	0 %

Проаналізувавши 158 статей із вербалізатором заперечень за допомогою слова *'not'*, доходимо певного висновку: найчастіше у розглянутих дефініціях *'not'* вживається з прикметниками (38 %), в тому числі у 11 дефініціях з прикметником *'active'* та у 8 прикладах з прикметником *'busy'*, наприклад:

idle — *unemployed; not busy* (CED),

slothful — *(formal) lazy or not active SYN idle* (LD),

sluggish — *not active; slow or slow-moving; dull* (CED).

Далі за частотністю слідує поєднання *'not'* та participle I (36,7 %), найчастіше з *'working'* (8 дефініцій), *'being used'*, *'doing'* та *'moving'* (по 5 прикладів), наприклад:

Таблиця 2

**Кількісна представленість вербальних засобів актуалізації семи заперечення,
відсутності чогось**

вербалізація семи заперечення, відсутності чогось	частотність
not	44,8 %
lack/lacking	17,6 %
no	9,4 %
without	8,5 %
префікс in-	6,8 %
префікс un-	4 %
суфікс -less	3,4 %
префікс dis-	3,1 %
averse	1,4 %
префікс ir-	0,6 %
less	0,3 %
префікс non-	0,3 %
nothing	0,3 %

idle — *not working or being used* (CD),

inactive — *not doing anything; not active* (OED),

slow — *not moving, acting or done quickly; taking a long time; not fast* (Oxford).

Наступним у спадному порядку йде сполучення *'not'* з participle II (10,1 %), в тому числі у 3 дефініціях з *'inclined'*, та сполучення *'not'* зі службовими дієсловами (також 10,1 %) у 10 дефініціях з *'do'* та *'does'* і 2 дефініціях з *'there are'*, наприклад:

slow — *a person might be described as slow if they are not very clever and do not understand or notice things quickly* (CD),

inert — *someone or something that is inert does not move at all* (CED),

idle — *not inclined to work; lazy* (CED).

П'ятим за частотністю є вживання *'not'* з прийменником *'in'* та таткими іменниками як *'use'*, *'operation'* та *'force'* (4,4 %), наприклад:

inactive — *not in use or force; not functioning* (CED),

inactive — *not in use; not working* (OED),

idle — *not in use or operation* (AHD).

Останнім йде сполучення *'not'* з прислівниками, як *'readily'*, *'easily'*, *'firmly'*, *'tightly'* (2,5 %), наприклад:

slow — *not readily responsive to stimulation; intellectually unreceptive* (CED),

slow — *not easily aroused* (CED),

slack — *something that is slack is loose and not firmly stretched or tightly in position* (CED).

заперечення вербалізовані через 'not'	частотність
<i>not</i> + прикметник	38,0 %
<i>not</i> + participle I	36,7 %
<i>not</i> + participle II	10,1 %
<i>not</i> + службові дієслова	10,1 %
<i>not</i> + <i>in</i> + іменник	4,4 %
<i>not</i> + прислівник	2,5 %
У цілому	100 %

У проаналізованих словникових визначеннях також нараховується 61 випадок заперечення, вираженого дефініційною ознакою '*lack*' або '*lacking*' (17,56 %), з них 52 дефініції з '*lacking*' і 9 з '*lack*'. Найчастіше у досліджуваних визначеннях зустрічається нестача енергії (*lack of energy/lacking (in) energy*) — зареєстровано 12 таких дефініцій, наприклад:

shiftless — *characterized by a lack of ambition or energy* (AHD),

sluggish — *lacking energy; inactive* (CED).

У вибірці зареєстровано 33 випадки заперечення, яке вербалізоване за допомогою займенника '*no*' (9,4 %). Знов найчастотніше заперечення пов'язано з енергією — 6 прикладів '*no energy*', наприклад:

lethargic — *having no energy, so that you feel lazy or tired* (LD),

listless — *having no energy or enthusiasm* (OED).

Проаналізовано також 32 дефініції заперечення за допомогою прийменника '*without*' (8,5 %). Найчастіше '*without*' поєднується з іменниками (22 дефініції — 68,8 %), як '*energy*' (3 дефініції) та '*enthusiasm*' (3 дефініції), наприклад:

lethargic — *without any energy or enthusiasm for doing things* (OED),

languorous — *pleasantly lazy and without energy* (OED),

languid — *without interest or enthusiasm* (CED).

У решті заперечень з '*without*' (10 дефініцій — 31,3 %) зустрічається герундій, наприклад, '*making*', '*trying*', '*responding*', '*initiating*' і т. д. Жодне словосполучення не повторюється двічі. Наприклад:

passive — *accepting what happens or what people do without trying to change anything or oppose them* (OED),

lazy — *You can use lazy to describe an activity or event in which you are very relaxed and which you do or take part in without making much effort* (CED).

В аналізованій вибірці зареєстровано 24 випадки заперечення з префіксом *'in-*', з них 17 дефініцій з прикметниками (найчастотніше *'inactive'* (11 словосполучень — 45,5 %) та 5 дефініцій з іменником *'inactivity'*. Наприклад:

passive — *taking no active part; inactive* (CED),

languid — *without interest or spirit; listless; indifferent* (CED),

lazy — *encouraging inactivity or indolence* (MWD).

У проаналізованих дефініційних статтях нараховується 14 заперечень за допомогою префікса *'un-*' (3,97 %). Всі заперечення зареєстровано у прикметниках, з яких найчастотнішим є *'unwilling'* — 6 випадків, наприклад:

lazy — *unwilling to work or be active* (OED),

workshy — *unwilling to work* (OED),

lethargic — *feeling unwilling and unable to do anything* (CD).

Сема заперечення може виражатися і за рахунок суфіксів, перш за все суфікса *'-less'* (3,4 %). Суфікс *-less* в цих випадках приєднується до ад'єктивної основи, найчастотніші з яких *use-* та *worth-*: *'useless'* (4 випадки — 33,3 %) та *'worthless'* (3 випадки — 25 %). Наприклад:

good-for-nothing — *having little worth; useless* (AHD),

good-for-nothing — *of no value: useless, worthless* (MWD).

Також зареєстровано 11 статей із запереченням, вираженим префіксом *'dis-*' (3,1 %), з яких у 7 статтях (63,6 %) це *past participle* *'disinclined'*, у 3 статтях (27,3 %) — *participle 1* *'disliking'* та 1 випадок (9,1 %) — дієслово *'disagree'*, наприклад:

supine — *not willing to act or disagree with somebody because you are lazy or morally weak* (OED),

languid — *lacking energy or disinclined to exert effort; listless* (AHD),

indolent — *disliking work or effort* (CED).

1,4 % всіх досліджених заперечень складають заперечення, вербалізовані прикметником з прийменником *'averse to'*. Це такі заперечення як *'averse to activity'* (2 випадки), *'averse to effort'*, *'averse to exertion'* та *'averse to movement'*, наприклад:

indolent — *averse to activity, effort, or movement: habitually lazy* (MWD),

sluggish — *averse to activity or exertion* (MWD).

У проаналізованих дефініціях 0,6 % складають 2 заперечення, вербалізовані префіксом *'ir-*', обидва з яких *'irresponsible'*. Наприклад:

good-for-nothing — *lazy or irresponsible* (CED).

Зареєстровано також по одному випадку заперечення із займенниками **'less'** (*'less business activity'*) та **'nothing'** (*'doing nothing'*) та префіксом **'non-'** (*'non-violent'*). Кожен з них складає 0,28 % всіх проаналізованих заперечень. Наприклад:

slack — *with less business activity than usual* (LD),

inactive — *doing nothing* (CD),

passive — *Passive resistance involves showing opposition to the people in power in your country by not co-operating with them and protesting in non-violent ways* (CD).

Висновки. В ході дефініційного аналізу номінативних одиниць була виокремлена ключова сема концепту *LAZINESS* — сема *заперечення*. Виявилось, що 50,7 % проаналізованих словникових дефініцій мають у своєму складі сему *заперечення певної якості, стану, дії*. Сему *заперечення* вербалізують: частка *not* (44,8 %), іменник *lack* або participle *lacking* (17,6 %), частка *no* (9,4 %), прийменник *without* (8,5 %), префікси *in-* (6,8 %) та *un-* (4 %), суфікс *-less* (3,4 %), префікс *dis-* (3,1 %), прикметник *averse* (1,4 %), префікс *ir-* (0,6 %), прислівник *less* (0,3 %), префікс *non-* (0,3 %) та займенник *nothing* (0,3 %).

Список літератури

Голик С. В. Концепт: у пошуках алгоритму аналізу. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2019. Вип. 17. С. 154–160.

Иванова Л. П. Общее языкознание. Курс лекций : научное пособие. Київ : Освіта України, 2010. 432 с.

Колегаєва І. М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології*. Одеса : Фенікс, 2018. Вип. 1. С. 121–127.

Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. Луцьк, 2015. № 4. С. 212–222.

Попова З., Стернин И. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ : Восток-Запад, 2007. 314 с.

Словники

Cambridge Dictionary (CD) <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>

Collins English Dictionary (CED) <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>

Longman Dictionary of Contemporary English (LD) <https://www.ldoceonline.com/>

Merriam Webster Dictionary (MWD) <https://www.merriam-webster.com/>
Oxford English Dictionary (OED) <https://en.oxforddictionaries.com/>
American Heritage Dictionary (AHD) <https://ahdictionary.com/word/search.html?q>

References

- Holyk S. V. (2019). Kontsept: u poshukakh alhorytmu analizu. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*. Uzhhorod: Uzhhorod. nats. un-t, Vyp.17, 154–160.
- Ivanova L. P. (2010). Obshee jazykoznanie. Kurs lekcij. Nauchnoe posobie. Kyiv: Osvita Ukrainy.
- Kolehaieva I. M. (2018). Konstruiuvannia nominatyvnoho polia kontseptu: etapy ta odynytsi. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii*. Odesa: Feniks, Vyp. 1, 121–127.
- Poliuzhyn M. (2015). Poniattia, kontsept ta yoho struktura. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriya : Filolohichni nauky. Movoznavstvo*. Lutsk, № 4, 212–222.
- Popova Z., Sternin I. (2007). Kognitivnaja lingvistika. Moskva : AST : Vostok-Zapad.

Sloynyky

Cambridge Dictionary (CD) <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>
Collins English Dictionary (CED) <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
Longman Dictionary of Contemporary English (LD) <https://www.ldoceonline.com/>
Merriam Webster Dictionary (MWD) <https://www.merriam-webster.com/>
Oxford English Dictionary (OED) <https://en.oxforddictionaries.com/>
American Heritage Dictionary (AHD) <https://ahdictionary.com/word/search.html?q>

Стаття надійшла до редакції 15.04.2023 року